

Historia

w Uniwersytecie Lwowskim

Badania i nauczanie (do 1939 roku)

redakcja naukowa

Jerzy Maternicki, Joanna Pisulińska
i Leonid Zaskilniak

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2016

Wstęp, Jerzy Maternicki	7
-------------------------------	---

Część pierwsza
SKROMNE POCZĄTKI. DŁUGA DROGA DO PROFESJONALIZACJI
(1661-1869)

<i>W szkołach akademickich Lwowa (1661-1773), Wasyl Kmet'</i>	35
<i>Pierwsze katedry (1784-1805), Mykoła Ilkiw-Swydnycki, Wołodymyr Kaczmar</i>	51
<i>W Liceum Lwowskim (1805-1817), Mykoła Ilkiw-Swydnycki</i>	65
<i>Po ponownym erygowaniu Uniwersytetu (1817-1848), Mykoła Ilkiw-Swydnycki, Wołodymyr Kaczmar</i>	75
<i>U progu wielkich zmian (1849-1869), Olha Oseredczuk</i>	87

Część druga
CZASY ŚWIETNOŚCI (1869-1939)

<i>Lwowskie studium historyczne 1869-1918, Agnieszka Kawalec</i>	99
<i>Studium historyczne w latach 1918-1939, Joanna Pisulińska</i>	147
<i>Historia starożytna, Krzysztof Królczyk</i>	177
<i>Historia średniowieczna, Katarzyna Błachowska</i>	203
<i>Historia nowożytna w latach 1869-1918, Jerzy Maternicki</i>	255
<i>Historia nowożytna 1918-1939, Paweł Sierżęga</i>	301
<i>Historia XIX wieku, Lidia Michalska-Bracha</i>	329
<i>Historia Ukrainy, Leonid Zaskilniak</i>	341
<i>Nauki pomocnicze historii 1869-1918, Stefan Ciara</i>	371
<i>Nauki pomocnicze historii 1918-1939, Roman Ławrecki, Roman Szust</i>	381
<i>Historia prawa, Adam Redzik</i>	391
<i>Historia gospodarcza, Kamil Kowalski</i>	401
<i>Historia Kościoła, Alicja Puszka</i>	411
<i>Historia kultury, Jolanta Kolbuszewska</i>	421
<i>Edytorstwo źródeł historycznych, Stefan Ciara</i>	501

Nauki pomocnicze historii 1918–1939

W okresie międzywojennym w historiografii polskiej za nauki pomocnicze historii uważane były: paleografia, dyplomatyka, sfragistyka, heraldyka, numizmatyka, genealogia, geografia historyczna, filigranistyka, papirologia i szereg innych¹. Nie wszystkie one były jednak uwzględniane w wykładach i badaniach naukowych pracowników Uniwersytetu Lwowskiego. Trzeba jednakże podkreślić, że w wielu tych dziedzinach historycy lwowscy mieli znaczny dorobek naukowy.

Rozwój nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie Lwowskim w latach 1918–1939 odbywał się w kontekście postępu europejskiej nauki historycznej, jej specjalizacji i profesjonalizacji. Nie zawsze jednak potrzeby tych nauk spotykały się z należyтым zrozumieniem ze strony ówczesnych władz oświatowych.

Struktura historycznych jednostek dydaktyczno-naukowych Uniwersytetu Lwowskiego w latach 20.–30. XX w. przeszła znaczną transformację i była związana ze zmianą państwowej polityki oświatowej, z pogłębieniem specjalizacji naukowej, a także zmianami kadrowymi. Uniwersytet Lwowski dążył do powoływania na stanowiska naukowo-dydaktyczne najlepszych polskich historyków i utworzenia nowych katedr. Niestety, na przeszkodzie takim planom stanęły trudności ekonomiczne państwa, w szczególności w pierwszych latach powojennych, a także w latach światowego kryzysu ekonomicznego.

Brak osobnej katedry nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie Lwowskim utrudniał kształcenie historyków. Wielokrotnie podnosili to członkowie komisji historycznej Wydziału Filozoficznego/Humanistycznego. Wyrażano przekonanie, że fachowe przygotowanie historyków wymaga pogłębionej znajomości podstaw paleografii, dyplomatyki, chronologii, sfragistyki, numizmatyki, geografii historycznej i innych nauk pomocniczych historii. Nie utworzono wprawdzie osobnej katedry nauk pomocniczych historii, ale mimo to studenci zdobywali odpowiednie przygotowanie w tej dziedzinie dzięki staraniom historyków zainteresowanych tą tematyką.

¹W. Semkowicz, *Nauki pomocnicze historii*, „Kwartalnik Historyczny” 1937, R. 51, s. 227–257.

Kształcenie i badania naukowe w dziedzinie nauk pomocniczych historii realizowali przeważnie wykładowcy związani z katedrą historii powszechnej średniowiecznej. Studenci, którzy specjalizowali się w mediewistyce, musieli na zajęcia z nauk pomocniczych historii uczęszczać obowiązkowo.

Tworzenie katedry historii powszechnej średniowiecznej rozpoczęło się od razu po zakończeniu I wojny światowej. Po przejściu na emeryturę L. Finkla (22 października 1918 r.) pozostała wolna katedra historii Austrii; jego obowiązki przejął docent prywatny Teofil Emil Modelski². Rada Wydziału Filozoficznego podjęła uchwałę, aby jak najszybciej doprowadzić do obsady tej katedry. W lipcu 1919 r. zdecydowano zamienić katedrę historii Austrii na katedrę historii powszechnej średniowiecznej. Komisja historyczna odrzuciła kandydaturę T. E. Modelskiego, który pomimo świetnych perspektyw naukowych, nie miał dostatecznej ilości opublikowanych prac naukowych. Na mocy dekretu Naczelnika Państwa z 18 sierpnia 1919 r. kierownictwo katedry miał objąć docent prywatny Uniwersytetu Jagiellońskiego Jan Konstanty Dąbrowski³, jednakże do tego nie doszło.

4 listopada 1919 r. Rada Wydziału przyjęła dymisję J. K. Dąbrowskiego i jednocześnie zaproponowała Ministerstwu mianowanie profesorem zwyczajnym historii powszechnej średniowiecznej i nauk pomocniczych historii Jana Ptaśnika⁴. Do momentu jego nominacji kierownictwo seminariów historycznych, prowadzonych wcześniej przez Ludwika Finkla i Bronisława Dembińskiego, tymczasowo powierzono A. Szelańskiemu.

W nazwie nowej katedry (historii powszechnej średniowiecznej i nauk pomocniczych historii) przewidywano połączenie dwóch osobnych przedmiotów kształcenia, choć Rada Wydziału Filozoficznego starała się wznowić działalność katedry nauk pomocniczych historii zlikwidowanej jeszcze w 1824 r. Najaktywniejszym zwolennikiem i inicjatorem jej utworzenia był S. Zakrzewski. On też jako jedyny prowadził wówczas zajęcia z dyplomatyki i paleografii⁵.

Pod wpływem żądań S. Zakrzewskiego Rada Wydziału Filozoficznego podjęła decyzję, by do momentu utworzenia osobnej katedry nauk pomoc-

² Державний архів Львівської області (dalej: ДАЛО), ф. 26, он. 5, снр. 2110, Teczka osobowa Szelańskiego Adama, k. 98; 230; J. Tyszkiewicz, *Teofil Emil Modelski (1881-1967) [w:] Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX w., t. I*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów 2007, s. 495-506.

³ ДАЛО, ф. 26, он. 5, снр. 602, Teczka osobowa Dąbrowskiego Jana, k. 9-20.

⁴ Tamże, снр. 1566, k. 1; J. Kolbuszewska, *Jan Ptaśnik (1876-1930) [w:] Złota księga historiografii lwowskiej, t. I*, s. 467-482.

⁵ J. Skrzypek, *Bibliografia prac profesora Stanisława Zakrzewskiego [w:] Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego*, Lwów 1934, s. 32.

nicznych wykłady z tej tematyki powierzyć profesorowi historii powszechnej średniowiecznej J. Ptaśnikowi, który jednocześnie objął zakład nauk pomocniczych historii. Oficjalnym początkiem pracy zakładu był r. akad. 1920/21. Od r. akad. 1928/29 w oficjalnych dokumentach Uniwersytetu pojawia się nazwa „Instytut Nauk Pomocniczych”⁶. Zakład nauk pomocniczych historii miał pomieszczenia w budynku uniwersyteckim pod adresem Mickiewicza 5a (I piętro).

Profesor J. Ptaśnik bez wątpienia był jednym z najbardziej utalentowanych historyków Uniwersytetu Lwowskiego, płodnym naukowcem, badaczem średniowiecznej historii miast, ich kultury materialnej i duchowej oraz stosunków polsko-włoskich. Wybór jego kandydatury nie był przypadkowy, ponieważ J. Ptaśnik był uczniem profesora Stanisława Krzyżanowskiego, kierownika pierwszej katedry nauk pomocniczych historii w Polsce, utworzonej na UJ. J. Ptaśnik sporo czasu spędził na studiach archiwalnych w Archiwum Watykańskim, archiwach niemieckich, węgierskich, belgijskich i angielskich. Wybitny archiwista i znawca źródeł średniowiecznych, paleografii i chronologii, J. Ptaśnik świetnie rozumiał wagę nauk pomocniczych historii w fachowym przygotowaniu historyków. Jeszcze przed podjęciem pracy na Uniwersytecie Lwowskim historyk ten w korespondencji z dziekanem wydziału S. Zakrzewskim pytał o książki i inne materiały z zakresu nauk pomocniczych znajdujące się na Uniwersytecie oraz wyposażenie gabinetu. Od profesora W. Semkowicza J. Ptaśnik dowiedział się, że na Uniwersytecie Lwowskim jest kolekcja sfragistyczna, która należy do gabinetu nauk pomocniczych, oraz szereg albumów i zbiorów źródeł z zakresu paleografii⁷. Na własny koszt J. Ptaśnik nabył po 10 egzemplarzy wydawnictw: *Album Paleographicum*, *Specimina Paleographica* i *Monumenta Poloniae Paleographica*.

W 1924 r. J. Ptaśnik, borykający się z problemami mieszkaniowymi, zamierzał opuścić Lwów i przenieść się na Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie⁸. Rada Wydziału Filozoficznego UJK zdecydowała do tego nie dopuścić⁹. Ważnym argumentem na korzyść pozostawienia J. Ptaśnika we Lwowie było funkcjonowanie przy jego katedrze dwóch oddziałów edukacyjno-naukowych: seminarium historii średniowiecznej i zakładu nauk po-

⁶ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929, Lwów 1928, s. 27.

⁷ S. Ciara, *Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej* [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa XIX i XX w.*, t. V, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 396–397.

⁸ F. Bujak, *Życiorys Jana Ptaśnika*, „Kwartalnik Historyczny” 1930, R. 44, s. 38–39.

⁹ ДАЛО, ф. 26, он. 5, сnp. 1566, Teczka osobowa Ptasnika Jana, k. 50, 51.

mocniczych historii. Ten ostatni utworzony został na żądanie J. Ptaśnika. Ostatecznie, rozumiejąc potrzeby lwowskiego studium historycznego, J. Ptaśnik zrezygnował z przeniesienia się do Wilna.

W działalności dydaktycznej J. Ptaśnik znaczną uwagę poświęcał nauczaniu pomocniczym historii. Wśród przeprowadzonych przez niego na Uniwersytecie Lwowskim wykładów i ćwiczeń warto wyróżnić takie, jak: *Uniwersyteckie ćwiczenia z paleografii łacińskiej* (1923/24, 1924/25, 1928/29), *Ćwiczenia z paleografii łacińskiej* (1923/24), *Dyplomatyka papieska* (1924/25, 1926/27, 1929/30), *Cesarska dyplomatyka w połączeniu z ćwiczeniami paleograficznymi* (1926/27), *Ćwiczenia paleograficzne* (1926/27, 1929/30), *Paleografia łacińska* (1926/27), *Klasy, połączone z ćwiczeniami praktycznymi* (1927/28), *Encyklopedia nauk pomocniczych* (1928/29), *Seminarium w dziedzinie nauk pomocniczych historii* (1928/29), *Paleografia łacińska* (1929/30), *Dyplomatyka cesarska* (1929/30)¹⁰. Przeprowadzanie ćwiczeń praktycznych badacz stopniowo przekazywał na barki swoich asystentów – Zygmunta Wojciechowskiego i Łucji Charewiczowej.

W dorobku naukowym J. Ptaśnika z okresu jego pobytu we Lwowie nauczaniu pomocniczym historii, w szczególności bibliologii, poświęcony był m.in. zbiór źródeł z historii druku *Cracovia impressorum XV et XVI saeculorum* (Lwów 1922) i monografia *Drukarze i księgarze krakowscy XV i XVI w.* (Lwów 1922). W swoich pracach przedstawił on rozwój polskiej książki w XV–XVI w., szeroko omówił dzieje druku, działalność księgarń i przemysł papierniczy. Badacz postawił sobie za cel opracowanie historii druku na podstawie materiałów archiwalnych.

Pierwszym drukarzem na terytorium Polski J. Ptaśnik nazywał Szwajpoltę Fiola, który założył drukarnię w 1483 r. Badacz przeanalizował powstanie drukarni, proces drukowania książek, podał opis wydanych prac i przebadował źródła ich druku. Wskazywał m.in. na dobroczynną rolę rodziny Turzonów, którzy opiekowali się drukarzem do końca jego życia¹¹. J. Ptaśnik zgłębił też działalność wydawniczą innych znanych drukarzy: Jana Hallera,

¹⁰ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w roku akademickim 1923–1924*, Lwów 1923, s. 33; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na wydziale filozoficznym w trymestrze III roku akademickiego 1923–1924*, Lwów 1924, s. 3; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1924–1925*, Lwów 1924, s. 37; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927*, Lwów 1926, s. 40; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, Lwów 1927, s. 39; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929*, Lwów 1928, s. 26–27; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, Lwów 1929, s. 27.

¹¹ J. Ptaśnik, *Drukarze i księgarze krakowscy XV i XVI w.*, Lwów 1922, s. 17–25.

Floriana Unglera, dynastii Szarffenbergów i Siebeneicherów, braci Maleckich, Stanisława Murmeliusa, Łazarza Januszowskiego, Stanisława Siennika i wielu innych.

Ważnym elementem postępu technicznego, który był nierozzerwalnie związany z drukowaniem książek, była produkcja papieru. J. Ptaśnik dokładnie zbadał i przeanalizował przemysł papierniczy w Polsce w XVI w. Za organizatora przemysłu papierniczego uznał Fryderyka Schidlinga, który stworzył pierwszą papiernię w Krakowie na początku XVI w. Badacz przedstawił też działalność papierni Hallerów i Szarffenbergów, opisał działalność papierni w Mogile i fabryk papieru koło Krakowa. Podkreślał, że ówczesny przemysł papierniczy znacznie przewyższał potrzeby drukarstwa. Na potwierdzenie tego J. Ptaśnik przytaczał średnią roczną produkcję papieru w Polsce w XVI w., która wynosiła 200 tys. ryz, a dla drukarstwa potrzeba było w tym czasie tylko 100–120 tys. ryz. Oczywiście, znaczna część wyprodukowanego papieru szła na eksport.

J. Ptaśnik przeanalizował również początki kartografii krakowskiej. Wśród najbardziej znaczących ówczesnych kartografów wyróżnił Hanusza z Bolesława, Pawła Czipsera, Mikołaja Zahorowskiego i in.¹²

W swojej działalności naukowo-dydaktycznej J. Ptaśnik dużo uwagi poświęcał przygotowaniu kadry naukowej. Wśród jego uczniów była Łucja Charewiczowa. W latach 1925–1933 była ona asystentką katedry historii powszechnej średniowiecznej i nauk pomocniczych historii, od 1931 r. wykładała jako docent. Ł. Charewiczowa pomagała J. Ptaśnikowi w prowadzeniu ćwiczeń i zajęć praktycznych z paleografii i dyplomatyki¹³. Od r. akad. 1925/26 samodzielnie prowadziła kurs dla początkujących: *Wiedomości wstępne do nauk historycznych*. Badaczka otrzymała gruntowne przygotowanie z chronologii, sfragistyki, paleografii. Jednak większość jej prac naukowych była poświęcona historii miast, ich kulturze duchownej i materialnej. Oprócz tego Ł. Charewiczowa badała rolę kobiety w średniowiecznej Polsce.

H. Polackówna, uczennica profesorów O. Balzera, T. Wojciechowskiego, L. Finkla i S. Zakrzewskiego, była znaną badaczką heraldyki i sfragistyki. J. Ptaśnik powierzył jej opracowanie katalogu kolekcji sfragistycznej zakładu nauk pomocniczych historii. H. Polackówna przez wiele lat pracowała w Archiwum Bernardyńskim we Lwowie, pomagała O. Balzerowi przygoto-

¹² Tamże, s. 127, 129–131.

¹³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, s. 39; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, s. 27.

wywać kolejne tomy wydawnictwa „Akta grodzkie i ziemskie”. J. Ptaśnik proponował H. Polackównie przeprowadzenie habilitacji z heraldyki i sfragistyki na Uniwersytecie Lwowskim. Ostatecznie uzyskała ją w Poznaniu (1930 r.).

Po nagłej śmierci J. Ptaśnika (20 lutego 1930 r.) Rada Wydziału Humanistycznego zdecydowała się doprowadzić do utworzenia oddzielnej katedry nauk pomocniczych historii. 7 maja 1930 r. S. Zakrzewski w imieniu komisji historycznej zaproponował rozdzielenie dotychczasowej katedry na dwie oddzielne: historii powszechnej średniowiecznej oraz nauk pomocniczych historii. Zaproponował kandydaturę T.E. Modelskiego na kierownika połączonej katedry do czasu jej podziału. Historyk ten cieszył się dużym uznaniem; związany był m.in. z Polskim Towarzystwem Historycznym i „Kwartalnikiem Historycznym”¹⁴. 20 września 1930 r. został mianowany profesorem zwyczajnym historii powszechnej wieków średnich, jednocześnie zobowiązano go do prowadzenia wykładów z nauk pomocniczych historii do momentu utworzenia oddzielnej katedry tych nauk¹⁵. Niestety, nigdy do jej utworzenia nie doszło. Na przeszkodzie stanęły trudności finansowe.

T.E. Modelski poświęcił naukom pomocniczym historii kilka cykli wykładów teoretycznych i ćwiczeń. Podejmował następujące tematy: dyplomatyka (r. akad. 1931/32), dyplomatyka papieska (932/33), zajęcia paleograficzno-dyplomatyczne (1932/33, wspólnie z asystentem Walentynem Arturem Wagnerem: 1934/35, 1935/36, 1936/37), dyplomatyka cesarska (1933/34), ćwiczenia paleograficzno-dyplomatyczne w połączeniu z zajęciami sfragistycznymi (1933/34), nauki pomocnicze historii (1934/35), ćwiczenia praktyczne ze sfragistyki (wspólnie ze starszym asystentem Marianem Haisigiem: 1934/35, 1935/36, 1936/37), ćwiczenia z dziedziny nauk pomocniczych historii (1937/38), paleografia łacińska (1938/39)¹⁶.

¹⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, снр. 1172, Ogłoszenia i protokoły Rady Wydziału 1929-1931; k. 56, 76; снр. 1175, Protokoły Dziekana Wydziału 1928-1930, k. 19; J. Tyszkiewicz, *Teofil Emil Modelski (1881-1967)* [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. I, s. 499.

¹⁵ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (dalej: АЛНУ ім. І. Франка), ф. 119, (Львівський державний університет імені Івана Франка), оп. 1 (Відділ кадрів), снр. 126, к. 2.

¹⁶ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931-1932*, s. 45; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1933-1934*, Lwów 1933, s. 45; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935-1936*, Lwów 1935, s. 46; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936-1937*, Lwów 1936, s. 48; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1937-1938*, Lwów 1937, s. 49; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1938-1939*, Lwów 1938, s. 49.

T.E. Modelski znaczne sukcesy osiągnął m.in. w badaniu geografii historycznej, onomastyki i nazewnictwa. Sam badacz wyjaśniał wybór tego ostatniego kierunku licznymi błędami ówczesnych historyków dotyczącymi nazw i terminów, o których wspomina się w źródłach średniowiecznych¹⁷.

Jednym z głównych kierunków zainteresowań naukowych T.E. Modelskiego były badania związane z historią polsko-ukraińskiego pogranicza. Należy tu zaznaczyć, że historyk poszedł inną drogą aniżeli większość jego polskich kolegów poszukujących argumentów potwierdzających przynależność etniczną Grodów Czerwieńskich do polskiego terytorium. Dostrzegał brak prac biorących pod uwagę także poglądy ukraińskich historyków. Był zdania, że z częścią ich argumentów można się zgodzić, choć jednocześnie zarzucał badaczom ukraińskim jednostronną interpretację wielu faktów historycznych¹⁸.

W latach 30. XX w. komisja historyczna Wydziału Humanistycznego, biorąc przykład z innych polskich uniwersytetów, niejednokrotnie starała się o powołanie nowych katedr i seminariów. Chodziło głównie o stworzenie katedry nauk pomocniczych historii. 28 kwietnia 1936 r. prof. A. Szlągowski zaproponował wprowadzenie znaczących korektur w strukturze katedr historycznych wydziału. Ówczesne ich nazwy uważał za archaizm polityki uniwersyteckiej czasów Austro-Węgier. Nalegał na stworzenie, obok katedr historii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej, katedry nauk pomocniczych historii. Postulat ten także i tym razem nie został zrealizowany.

Obowiązek wykładania nauk pomocniczych historii T.E. Modelski wykonywał z pomocą asystentów zakładu nauk pomocniczych historii, W.A. Wagnera i Mariana Haisiga¹⁹. Od 1926 r. w tym zakładzie pracował również znany później historyk-mediewista i archiwista Stanisław Zajączkowski. W II i III trymestrze r. akad. 1925/26 Ł. Charewiczowa przekazała mu wykłady *Wiadomości wstępne do nauk historycznych*. W 1930 r. odbyła się habilitacja S. Zajączkowskiego, niebawem jednak wyjechał on ze Lwowa i zaczął pracę na Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie²⁰.

Liczące się osiągnięcia naukowe w dziedzinie sfragistyki miejskiej i szlacheckiej miał uczeń T.E. Modelskiego, M. Haisig. Pracował jako asystent-

¹⁷ T.E. Modelski, *Z onomastyki i terminologii średniowiecznej*, „Kwartalnik Historyczny” 1920, 34, s. 1.

¹⁸ T.E. Modelski, *Sprawa pogranicza polsko-ruskiego w badaniach ruskich* [w:] *Pamiętnik IV Zjazdu historyków polskich w Poznaniu*, osobna odbitka [b.r. i b.m.], sekcja 2, s. 1-2.

¹⁹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932-1933*, Lwów 1932, s. 45.

²⁰ *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 570.

wolontariusz (w latach 1933–1935), a następnie od 1935 r. – starszy asystent zakładu nauk pomocniczych historii; pomagał T.E. Modelskiemu prowadzić zajęcia praktyczne²¹. W drugiej połowie lat 30. M. Haisig opublikował szereg artykułów poświęconych sfragistyce miejskiej Lwowa i Sandomierza oraz sfragistyce szlacheckiej. Jedną ze znaczących prac naukowych tego badacza była monografia *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich*. Została ona napisana na podstawie materiałów archiwalnych Lwowa. M. Haisig przedstawił w niej tradycje sfragistyczne ponad osiemdziesięciu polskich rodów szlacheckich, a także stworzył dokładne ich tablice heraldyczne (165 herbów)²².

W latach 30. najbardziej znanym badaczem Uniwersytetu Lwowskiego w dziedzinie nauk pomocniczych historii był docent Karol Maleczyński. Urodził się 28 października 1897 r. w Grębowie koło Tarnobrzega. We Lwowie w 1915 r. ukończył gimnazjum, w latach 1915–1920 (z przerwą) studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. W latach 1922–1924 K. Maleczyński był stypendystą Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Lwowie. W 1924 r. otrzymał stopień doktora filozofii Uniwersytetu Lwowskiego, w latach 1924–1925 pracował jako starszy asystent przy katedrze historii Polski, od 1 kwietnia 1925 r. był archiwistą w Archiwum Bernardyńskim we Lwowie. Od 1 lutego do 30 czerwca 1928 r. brał udział w pracach ekspedycji rzymskiej Polskiej Akademii Umiejętności²³.

Po habilitacji (zatwierdzonej 14 grudnia 1929 r.) K. Maleczyński prowadził specjalne kursy z paleografii, dyplomatyki, chronologii, numizmatyki, a także ćwiczenia z nauk pomocniczych historii. Programy zajęć K. Maleczyńskiego z paleografii łacińskiej, chronologii, dyplomatyki prywatnej, przechowywane w Archiwum Państwowym Obwodu Lwowskiego, świadczą o dobrym przygotowaniu naukowym i metodycznym wykładowcy do prowadzenia zajęć w tym zakresie, zgodnie ze standardami ówczesnej nauki historycznej. W latach 1929–1939 K. Maleczyński prowadził na UJK następujące wykłady i ćwiczenia: *Paleografia łacińska wieków średnich* (r. akad. 1930/31, 1933/34, 1936/37, 1938/39), *Ćwiczenia paleograficzno-dyplomatyczne* (1930/31, 1932/33, 1933/34), *Ćwiczenia paleograficzne (kurs wyższy)* (1930/31, 1931/32), *Dyplomatyka papieska* (1931/32, 1932/33), *Dyplomatyka polska* (1935/36, 1937/38) *Dyplomatyka ogólna* (1930/31, 1937/38), *Dyplomatyka cesarska* (1932/33, 1938/39), *Elementy główne*

²¹ ДАЛО, ф. 26, он. 5, сnp. 340, Teczka osobowa Haisiga Mariana, k. 1, 4, 13.

²² M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich* [w:] *Prace Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jana Kazimierza, Lwów 1939*, t. 1, z. 1, s. 62–76.

²³ ALNU um. I. Franki, ф. 119, он. 1, сnp. 114, k. 3, 5, 7.

chronologii średniowiecznej (1930/31, 1931/32, 1933/34), *Paleografia łacińska* (1933/34), *Zarys dyplomatyki polskiej* (1935/36), *Ćwiczenia ze sfragistyki* (1936/37), *Zarys numizmatyki średniowiecznej* (1936/37)²⁴.

W trakcie pracy na Uniwersytecie Lwowskim K. Maleczyński niejednokrotnie wyjeżdżał za granicę w celu podwyższenia kwalifikacji naukowych, zbierania literatury i materiałów archiwalnych. Swobodnie posługiwał się kilkoma językami obcymi. Za wybitne osiągnięcia na polu naukowym i dydaktycznym w 1939 r. nadano mu tytuł profesora. Do 1939 r. opublikował około czterdziestu prac naukowych z zakresu nauk pomocniczych historii. Największe uznanie w kołach naukowych zdobyły jego prace *Studia nad dyplomami i kancelarią Odonica i Laskonogiego (1202–1239)* (Lwów 1928), *O kancelariach polskich XII wieku* (Lwów 1928), *W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253–1261* (Wilno 1936), *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.* (Lwów 1935).

Prace naukowe K. Maleczyńskiego były poświęcone głównie średniowiecznej dyplomatyce polskiej. Uczony zajmował się również badaniami w dziedzinie paleografii, chronologii oraz dziejów handlu w Polsce w XI–XVI w. Znaczące osiągnięcia naukowe Maleczyński osiągnął w badaniu średniowiecznych dokumentów i w ujawnieniu ich falsyfikatów. W pracy *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.* badacz przeanalizował narodziny i rozwój polskiej kancelarystyki, przedstawił stan prawny ówczesnych szkół pisarskich, metody tworzenia dokumentów, ich właściwości paleograficzne. Dokładnie zgłębił materiały, na podstawie których przygotowywano dokumenty²⁵. Inną pracą z tego cyklu była rozprawa *O wpływie szkoły pisarskiej leodyjskiej na dukt dokumentów lekneńskich z r. 1153* (Lwów 1930). Analiza paleograficzna ówczesnych dokumentów, przeprowadzona przez badacza, charakteryzowała stan polskiego pisma w XII w. W szczególności udało się mu przeprowadzić paralele między dwoma polskimi klasztorami, w których działały szkoły piśmienne, a także ukazać wpływ szkoły pisarskiej leodyjskiej na lekneńską²⁶.

²⁴ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931, Lwów 1930, s. 32; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932, s. 46; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932–1933, Lwów 1932, s. 46; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1935–1936, s. 47; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936–1937, s. 49–50; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1937–1938, s. 50.

²⁵ K. Maleczyński, *Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.* [w:] *Studia nad historią prawa polskiego*, Lwów 1935, t. 14, z. 4, s. 56.

²⁶ K. Maleczyński, *O wpływie szkoły pisarskiej leodyjskiej na dukt dokumentów lekneńskich z r. 1153. Odbitka z Księgi pamiątkowej ku czci Władysława Abrahama*, Lwów 1930, s. 4–42.

W 1936 r. uczony opublikował jeszcze jedną pracę z tego cyklu, a mianowicie artykuł pt. *W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*. Przeanalizował w nim materiał 10 dokumentów (darowizny, przywileje i dyplomy) powstałych w kancelarii księcia litewskiego Mendoga. Za pomocą analizy paleograficznej i papirologicznej historyk doszedł do wniosku, że cztery z nich (dokumenty z lat 1253, 1254, 1255 i 1259) były falsyfikatami²⁷. Po opublikowaniu tegoż artykułu wywiązała się dyskusja między K. Maleczyńskim a W. Semkowiczem. Ten ostatni krytykował autora za niedostateczne uzasadnienie swoich wniosków.

Innym kierunkiem studiów naukowych K. Maleczyńskiego były analizy dotyczące urzędników lwowskich miejskich i ziemskich (*Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352-1783*, Lwów 1939). Praca ta stanowiła opracowanie statystyczne, jednakże autor w sposób skrupulatny przedstawił w niej także obowiązki starostów, podstarostów, wojewodów, kasztelanów i innych urzędników. Analiza opierała się na licznych dokumentach archiwalnych²⁸.

Prace historyczne K. Maleczyńskiego z zakresu dyplomatyki były istotnym wkładem w rozwój polskich nauk pomocniczych historii. T.E. Modelski w referacie o działalności naukowej badacza mówił, że jego badania znacznie wzbogaciły skarbiec nauki historycznej o nowe ustalenia. W. Semkowicz charakteryzował K. Maleczyńskiego znacznie ostrożniej, określając go jako „historyka ruchliwego i spostrzegawczego, ale nie zawsze dokładnego we wnioskach, które opierały się na wynikach analizy paleograficznej”²⁹.

Działalność naukowo-dydaktyczna K. Maleczyńskiego nie mogła rozwiązać wszystkich problemów; nadal odczuwano brak osobnej katedry nauk pomocniczych historii. Z roku na rok na zajęcia z tego zakresu, obowiązkowe dla „mediewistów”, zapisywało się coraz więcej słuchaczy, dlatego prowadzono je w dwóch grupach³⁰. Tak było na przykład w r. akad. 1924/25, kiedy to zajęcia praktyczne z dyplomatyki (2 godziny w tygodniu) i paleografii (2 godziny w tygodniu) odbywały się w dwóch grupach liczących po 30 osób. Podczas wykładów poznawano zasady paleografii, a na ćwiczeniach studenci czytali i komentowali wybrane dyplomy kancelarii polskiej na podstawie zbioru S. Krzyżanowskiego *Monumenta Poloniae Pale-*

²⁷ K. Maleczyński, *W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*. Odbitka z „Ateneum Wileńskiego”, Wilno 1936, s. 52-54.

²⁸ K. Maleczyński, *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352-1783*, Lwów 1939, s. 240.

²⁹ W. Semkowicz, *Nauki pomocnicze historii*, s. 237; ALNU im. I. Franki, φ. 119, on. 1, cnp. 114.

³⁰ ДАЛО, φ. 26, on. 7, cnp. 1616, Sprawozdania dziekana Wydziału Filozoficznego 1938/39, k. 201; cnp. 1620, Katedra nauk pomocniczych historii, k. 52.

ographica. W tym roku 37 studentów pomyślnie zdało kolokwium z tej dziedziny. Ogółem w r. akad. 1924/25 na ćwiczenia z zakresu nauk pomocniczych historii uczęszczało 137 osób³¹.

W r. akad. 1928/29 uczestnikami zajęć dyplomatyczno-paleograficznych było 130 studentów. Odbyło się także wówczas 17 posiedzeń seminarijnych, na których wysłuchano 17 referatów³². W r. akad. 1938/39 na zajęcia praktyczne z nauk pomocniczych historii (kierownik profesor T. E. Modelski oraz starszy asystent M. Haisig) zapisało się 68 osób, a przedmiot ten zaliczyło 58.

Pracownicy zakładu nauk pomocniczych historii (profesor i asystenci) otrzymywali dodatkowe środki finansowe na delegacje do bibliotek i archiwów znajdujących się poza Lwowem, a także na kontynuację rozpoczętych prac naukowych. Na przykład w roku 1923 przeznaczono na te potrzeby 150 000 marek polskich³³.

Zakład nauk pomocniczych historii miał do swojej dyspozycji solidną bibliotekę i dużą kolekcję sfragistyczną Bolesława Podczaszyńskiego, zakupioną w 1913 r. w Petersburgu, dzięki staraniom pracującego jeszcze wówczas we Lwowie docenta W. Semkowicza. Kolekcja, inwentaryzowana przez Łucję Charewiczową w latach 1935-1938, przewyższała inne zbiory tego typu w Polsce (około 8600 egzemplarzy)³⁴. Stale ją uzupełniano, a także zwiększano ilość tablic paleograficznych. Na przykład w r. akad. 1938/39 starszy asystent M. Haisig odbył podróż naukową do archiwów i bibliotek w Przemyślu, Krakowie i w innych miastach Galicji Zachodniej. Przywiózł stamtąd nowe cenne materiały z zakresu sfragistyki szlacheckiej. W tym samym roku w laboratorium sfragistycznym zakładu odlano około stu nowych kopii gipsowych. Mimo to jego pracownicy skarżyli się na niedostateczne środki finansowe na zakup nowych książek, fotokopii dokumentów, reprodukcji, klisz pieczęci³⁵.

Ogólnie jednak rzecz biorąc, stwierdzić należy, że biblioteka zakładu nauk pomocniczych historii oraz Biblioteka Uniwersytecka posiadały w okresie międzywojennym znaczną kolekcję źródeł i opracowań z nauk pomocniczych historii. Najlepiej były one zaopatrzone w materiały dotyczące paleografii i dyplomatyki. Przy prowadzeniu zajęć praktycznych z paleografii

³¹ ДАЛО, ф. 26, оп. 7, снп. 799, Sprawozdanie z działalności katedry nauk pomocniczych historii, k. 3.

³² Tamże, k. 6.

³³ Tamże, снп. 779, k. 2.

³⁴ Tamże, оп. 7, снп. 1620, k. 50.

³⁵ Tamże, снп. 799, k. 4, 6; снп. 1616, k. 201.

wykorzystywano albumy K. Jabłońskiego (*Podpisy i wzory pism sławnych w Polsce osób, począwszy od końca XV. wieku, aż do nowszych czasów, w naśladowaniach (fak-symilach) z dołączeniem krótkich biografij*, Lwów 1840; *Wzory pism dawnych w przerysach wystawione, i objaśnione drukowaniem ich wyczytaniem. Cz. 1 obejmująca pismo dyplomatów od roku 1228 do 1536*, Warszawa 1839; Maurice Prou, *Nouveau recueil de fac-similés d'écritures du XIIIe au XVIIe siècle*, Paryż 1896; S. Ptaszyckiego, *Wzory średniowiecznego pisma łacińskiego dla słuchaczy Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1927; A. Pietrowa, *Древнѣишія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и епархіи 1391-1498 гг. Репродукція фотографическихъ факсимиле*, Praga 1930; podręcznik Wilhelma Wattenbacha (*Das Schriftwesen im Mittelalter*, Lipsk 1871 i *Anleitung zur Lateinischen Palaeographi*, Lipsk 1872) i wiele innych.

Podkreślić też należy dobre wyposażenie zbiorów lwowskich w materiały ułatwiające nauczanie (uczenie się) dyplomatyki. Biblioteka zakładu nauk pomocniczych historii oraz Biblioteka Uniwersytecka dysponowały bogatymi zbiorami dokumentów, takimi jak: *akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (Lwów 1868-1935 - 25 tomów); *Ortyle Magdeburskie* (z objaśnieniami M. Bobrzyńskiego), Poznań 1876; *Zbiór dokumentów, znajdujących się w Bibliotece hr. Przeździeckich w Warszawie* (wydawca A. Chmiel, Kraków 1890); *Zbiór dokumentów średniowiecznych do objaśnienia prawa polskiego ziemskiego służących* (wydawca F. Piekosiński, Kraków 1897); *Acta officii consistoriales leopoliensis antiquissima 1482-1489* (wydawca W. Rolny, Lwów 1927); E. Rykaczewskiego, *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum scripturarum et monumentorum quaecunque in archivo Regni in arce Cracoviensi continentur* (Paryż 1862); J. Serugi, *Dokumenty pergaminowe w zbiorach biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich w Sucheju* (Kraków 1936) i Z. Kozłowskiej-Budkowej, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej, z. 1: Do końca wieku XII* (Kraków 1937). Wymienić tu też należy popularne podręczniki: Octave Morela, *La grande chancellerie Royale et l'expédition des lettres royaux de l'avènement de Philippe de Valois à la fin du XIVe siècle (1328-1400)* (Paryż 1900); Harry Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien* (Lipsk 1912); S. Kętrzyńskiego, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich* (Warszawa 1934, t. 1); K. Maleczyńskiego, *Studia nad dyplomami i kancelaryą Odonica i Laskonogiego 1202-1239* (Lwów 1928) i inne.

Wyniki badań naukowych przeprowadzonych w zakładzie nauk pomocniczych historii postanowiono publikować w specjalnej serii pt. „Prace Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jana Kazimierza”. Zeszyt

pierwszy wyszedł w r. akad. 1938/39. Zawierał on rozprawę starszego asystenta zakładu M. Haisiga pt. *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich* oraz katalog kolekcji sfragistycznej zakładu.

W zakładzie nauk pomocniczych historii istniały miejsca pracy dla kierownika, asystentów i studentów. Biblioteka gromadziła źródła, opracowania, czasopisma, a także kolekcje i zbiory. Opiekę nad pomieszczeniami zakładu i biblioteką sprawowali asystenci. Wraz z profesorem pomagali oni studentom w przygotowywaniu referatów naukowych, recenzji, odczytów i pierwszych samodzielnych prac naukowych. Na przykład w r. akad. 1926/27 zostały ukończone 2 rozprawy: Adama Dułębowskiego *Kancelarja m. Lwowa w wiekach średnich* i Fridy Rosenblumówny *Notariusze w Krakowie do 17 w. włącznie*³⁶.

W czasie funkcjonowania zakładu karierę naukową rozpoczęło w nim wielu młodych, utalentowanych uczonych. Z reguły pełnili oni obowiązki asystentów. Oprócz wspomnianych wyżej zauważalny ślad w naukach pomocniczych pozostawili Zygmunt Wojciechowski, Maria Świeżawska, Walenty Artur Wagner, Zdzisław Stroński, Zofia Dymnicka i inni.

Pewien wkład w rozwój nauk pomocniczych na Uniwersytecie Lwowskim wnieśli też tacy uczeni, jak: Franciszek Bujak, Konstanty Chyliński, Franciszek Smolka, Józef Wąsowicz. Geografią historyczną w okresie międzywojennym zajmowali się m.in. profesor historii społecznej i gospodarczej F. Bujak oraz profesor historii starożytnej K. Chyliński. F. Bujak przez dwa lata prowadził kurs *Historyczna geografia Polski* (r. akad. 1926/27, 1934/35)³⁷. K. Chyliński miał cykl wykładów pt. *Geografia historyczna starożytnego świata w zarysie* (1928/29, 1932/33)³⁸. Zlecane wykłady z papirologii na Wydziale Filozoficznym prowadził docent prywatny papirologii, współpracownik komisji filologicznej Polskiej Akademii Umiejętności Franciszek Smolka³⁹. Razem z Jerzym Manteufflem wydał on wysoko ceniony podręcznik akademicki *Papirologia* (Lwów 1933).

W latach 1918–1939 Uniwersytet Lwowski był jednym z głównych ośrodków akademickich Polski kształcących studentów w zakresie dypl-

³⁶ Tamże, on. 7, cnp. 799, apk. 4.

³⁷ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927*, s. 40; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów na rok akademicki 1934–1935*, Lwów 1934, s. 42.

³⁸ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929*, s. 27; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932–1933*, s. 45.

³⁹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930–1931 i 1931–1932*, s. 119.

matyki, paleografii, sfragistyki, papirologii i geografii historycznej. Pomimo wielu starań nie udało mu się uzyskać osobnej katedry nauk pomocniczych. Jak o tym była mowa wcześniej, zajęcia z tego zakresu prowadzono w ramach katedry historii powszechnej średniowiecznej i nauk pomocniczych historii (w latach 1919–1930), a następnie katedry historii powszechnej średniowiecznej (w latach 1930–1939). Także i w tej drugiej katedrze istniał zakład nauk pomocniczych historii. Był on dobrze zaopatrzony we współczesną literaturę naukową polską i zagraniczną oraz źródła, miał też solidne kolekcje i zbiory wydawnictw źródłowych. Wśród wykładowców nauk pomocniczych historii byli profesorowie: J. Ptaśnik, T. E. Modelski, F. Bujak, K. Chyliński, docenci K. Maleczyński i Ł. Charewiczowa, oraz starsi asystenci: S. Zajączkowski i M. Haisig. Kwalifikacje wykładowców były bardzo wysokie. Utrzymywano kontakty z zachodnioeuropejskimi uniwersytetami, archiwami i bibliotekami. Wykładowcy lwowscy brali udział w konferencjach międzynarodowych, uzyskiwali też stypendia zagraniczne na kontynuację badań naukowych.

Studenci lwowscy otrzymywali w toku studiów solidne przygotowanie naukowe w zakresie nauk pomocniczych historii, szczególnie wysokie w latach 30. XX w. Zaowocowało to w pełni po II wojnie światowej, kiedy to wykładowcy i absolwenci Uniwersytetu Lwowskiego kontynuowali swoją działalność naukową na innych uniwersytetach polskich.